

URÁLI BIRTOKOS SZERKEZETEK

Elhangzott 2004. december 6-án

Bevezetés

Az egymással birtokviszonyt alkotó elemek, szavak az egyik fogalomnak a másikhoz való tartozását fejezik ki. Ez lehet explicit, amikor mind a birtokos, mind a birtokos megneveztetik, pl. (*a fiúnak*) könyve van, (*a fiúnak a*) könyve ~ (*a fiú*) könyve, vagy implicit, amikor vagy a (m. (V)s, *ú/ű* nomen possessoris képző) birtokos, vagy a (m. *i* nomen possessi képző) birtok jobbra csak a kontextusból derül ki, pl. *szőrös (állat)*, *hosszú szőrű (állat)* (az (V)s és az *ú/ű* képzők viszonyára l. Tompa 1961a: 406), *erdei (állat)*. Rédei (1978: 96) a fosztóképző (tkp. negatív nomen possessoris képző) szavakat is idesorolja — okkal, pl. zürj. *toštem* 'szakáll nélküli': *sije t.* 'neki nincs szakálla (tkp. ő szakálltalan)' (vö. *toš* 'szakáll').¹

A következőkben az uráli nyelvek birtokviszonyának két explicit kifejezési módjával, alaktani megformáltságával és létrejöttének körülményeivel foglalkozom. Az egyik az ún. habitív vagy Bartens (2000: 292) terminusával: existentialis-possessiv szerkezet ('valakinek van valamije'), a másik a birtokos jelző szerkezet ('valaki[nek a] valamije'); az előbbi teljes mondat, az utóbbi szintagma.

1. Az uráli nyelvekben két szerkezet típus szolgál a birtoklás mondatértékű kifejezésére:

a. a birtokszó az alany, és a birtokost jelölő névszó esetragos, az esetrag lehet vagy adverbialis (lativusi, locativusi vagy ablativusi), vagy grammatikai (nominativusi, genitivusi vagy dativusi), vagy névutó követi a birtokost; továbbá

α. a birtokszó vagy kap birtokos személyjelet, vagy nem,

β. a mondatban vagy van igei állítmány vagy, nincs;

b. a birtokszó 'habere' jelentésű ige tárgyi bővítményeként áll.

Ezekben belül több altípus is van (l. pl. Angere 1956: 159–161, Bartens 1996: 58–59, Winkler 2003). E típusok egyike sem kizárólagos a nyelvcsalád tagjaiban, bár valamelyikük rendszerint domináns.

2. A birtokviszonyt birtokos jelző szerkezet fejezi ki, amelyben a birtokos jelző vagy nominativusi, vagy genitivusi (az osztjában olykor locativusi, a vogulban és egyes szelkup nyelvjárásokban névutós) névszó, s a birtokszón vagy van birtokos személyjel, vagy nincs. Azt a szerkezetet, amelyben a birtokos jelző nem személyes névmás és a birtokszó személyjelet kap (tehát a birtokviszony ezen mindenképpen jelölve van), több kutató is — a török nyelvek ugyanilyen szerkezeteinek megnevezésére alkalmazott (végsősoron az arab nyelvészeti szakirodalomból származó) — *izafet* terminus technicusszal illeti.²

¹ A továbbiakban a nominativus „Nom” rövidítése helyett és a birtokos személyjel hiányának szimbólumaként is Ø-t írok, illetve a casusokat rövidítve jelölöm: Gen és Adv (helyviszonyt kifejező, nyelvenként különböző adverbialis esetek); a Postp névutóra utal.

² Az *izafet* terminus tudtommal nem közismert fogalmat takar. Szólnom kell róla, mert turkológus kollégáim felhívták a figyelmemet, hogy valójában nem azt jelenti, amit az uralisták tulajdonítanak neki, és én nem szeretnék hozzájárulni az esetleges terminológiai tisztázatlanság továbbéléséhez. Mivel nyelvcsaládunkban a török nyelvekbéli viszonyokra hivatkozva operálnak ezzel a fogalommal, én is azokra a meghatározásokra vagyok tekintettel, amelyek főleg e nyelvek viszonyait tárgyalva értelmezik, de amint látható, az általam elért munkák szerzői sem egyöntetűen vélekednek róla.

E fogalom legrészletesebb definíciójára a Jarceva szerkesztette enciklopédiában bukkantam rá: „ИЗАФЭТ (от араб. аль-идāфау – добавление) – термин, обозначающий определенные типы атрибутивных

A kétfajta szerkezet, tudniillik a habitív és a birtokos jelző szerkezet az alkotó elemeik közti kohézióra utaló nevet is kapott: „közvetett szerkezet” és „közvetlen szerkezet” (Kangasmaa-Minn 1993: 46), illetve „külső szerkezet” és „belső szerkezet” (Nikolaeva 2002: 273–274).

Némely finnugor nyelvnek a habitív szerkezetét szomszédos indogermán nyelvek hasonló szerkezeteivel hozták összefüggésbe, míg az izafetszerkezet esetében némely kutatók a (ma vagy egykor) szomszédos török nyelvek hatását vélték felfedezni.³

конструкций в нек[отор]-ых иранских и тюркских языках... В тюркологии »И.« обозначает именные определит. Сочетания, оба члена к[отор]-ых выражены существительными. Выделяется 3 типа И.: для первого характерно отсутствие морфологич. показателей связи компонентов (напр., азерб. *бәмир капы* 'железные ворота', букв. 'железо ворота'), для второго – наличие при определяемом и аффикса принадлежности 3-го л. (напр. тур. *türk dil-i* 'турецкий язык'), для третьего – аффикс принадлежности 3-го л. при определяемом и аффикс род. п. при определении (напр., туркм. *ат-ын, өлмүм-и* 'смерть коня'). Типы И. различаются не только оформлением, но и характером семантико-синтаксич. отношений между компонентами: определение в И₁ характеризует определяемое по материалу, форме, полу, профессии и т. п., в И₂ оно выразит неопредел. родовое понятие и значение его приближается к значению рус. относит. прилагательных; И₃ выражает отношения принадлежности в широком смысле. Распределение функций между типами И. В разных тюрк. языках не совпадает; в одном и том же языке. разл. его типы могут употребляться как синтаксич. синонимы“ (Jarceva, 1990, 172). Ezen idézet szerint tehát a török nyelvek azon jelzői szókapcsolatait illetik az *izafet* névvel, amelyek birtokviszonyt fejeznek ki, s az lehet akár morfológiailag jelöletlen, akár csak az egyik vagy akár mindkét tagon jelölt (vö. pl. m. *háztető, a ház teteje, a háznak a teteje*).

A török nyelvekben jelentkező genitivusragos és genitivusrag nélküli birtokos szerkezeetről Menges is szól röviden: Ha a genitivusban álló rectum nem determinált, azaz határozatlan, akkor nincsen rajta rag, hanem ún. casus indefinitusban áll. De a rectum és regens kombinációja, az ún. rectum-regens szerkezet – amelynek a neve a szemita grammatikáírásban status constructus avagy *idāfāt* – szigorúan megköveteli a regensi funkció jelölését oly módon, hogy a (szükség szerint vagy a sg., vagy a pl. 3. személyű) birtokos személyjel (Px) a regenshez csatlakozik, pl. oszm. *äv-iñ qapu-su* 'the door of the house', *äv-Ø qapu-su* 'the door of a house', amelyben világosan felismerhető az individuális versus generikus különbségtétele (Menges, 1968, 109–110). Hasonlóan von Heusinger (1996, 18, 5. jegyzet) is: ha a birtokos jelző nem kap genitivusragot, akkor a szerkezet szerinte határozatlan, amelyben a grammatikai viszony „minősítő” (qualifying) jellegű, a másik a határozott izafetszerkezet, vö. *univerte-Ø profesörler-i* 'university professors' ~ *univerte-nin profesörler-i* 'the professors of the university'. Tehát az izafetszerkezet őszintük: vagy „Nomen-Gen + Nomen-PxSg/Pl3”, vagy „Nomen-Nom + Nomen-PxSg/Pl3” struktúrájú, vagyis az idézett enciklopédia első értelmezése Menges és von Heusinger felfogása szerint nem fér bele az izafet fogalmába, s ez megegyezik az uralisztikai értelmezéssel.

Comrie a török nyelvek birtokos szerkezeteinek négy típusáról tud, de ha jól értem szavait, ő részben még Mengesnél és von Heusingernél is szűkebben, csak a „Nomen-Gen + Nomen-PxSg3” típusra korlátozva értelmezi az izafetet, vö. (a) A törökségi nyelvekben a birtokos szerkezetben a birtokos genitivusban áll, a szerkezet fő tagján pedig Px van, amely congruál a birtokossal. Így pl. tatár *kamilä-neñ ul-ə* 'Kamilä's son', szó szerint: 'Kamilä-Gen son-PxSg3'. Ugyanez a szerkezet használatos az 1. és 2. személyű birtokossal is, amennyiben a birtokoson van a hangsúly, pl. *min-em kitab-əm* 'my book', szó szerint: 'I-Gen book-PxSg1'. Természetesen ha nincs hangsúlyozva a birtokos, akkor maga a Px is elegendő, pl. *kitab-əm* 'my book'. „In addition to this basic construction, traditionally called the izafet, there are three further constructions that are found in Turkic languages”: (b) Meglehetősen ritka, amikor a birtokos genitivusban áll, de a birtokszón nincs Px, ez az 1. és 2. személyre korlátozódik, pl. tatár beszélt nyelvi *min-em kitap* 'my book'. (c) A másik, amikor a névszók egyikén sincs jelölve a birtokviszony, ez igen korlátozott, főleg olyankor jelentkezik, amikor a bővítmény (adjunct) azt fejezi ki, hogy 'vmi vmiből van csinálva', pl. *altən kəlğan* 'golden feather-grass'. (d) Végül az utolsó lehetőség a legszokásosabb: „the adjunct noun takes no suffix, but the head noun takes the appropriate possessive suffix” (Comrie, 1981, 78.). Comrie értelmezése tehát a Jarceva szerkesztette kötetben foglalttal megegyezik a főnévi birtokos esetében, de ő a személyes névmási birtokosra is kiterjeszti.

³ A következőkben legtöbbször az UEW (vö. UEW 1: XXIII–XXIV) által alkalmazott transzkripció szerint közlöm a nyelvi adatokat; főleg akkor nem így járok el, ha idézetbe ágyazva vannak.

1. Az uráli habitív szerkezetek

Az uráli habitív szerkezetek sokak érdeklődését felkeltették, és így a kérdésnek bőszeges szakirodalma van. Többsen (Angere, 1956; N. Sebestyén, 1957; Itkonen, 1966, 309–310; Erdődi–Kispál, 1973, 58; Bartens, 1996; Winkler, 2003) megkísérelték tipizálni e szerkezeteket.

Az uráli nyelvek sajátosságai közt szokás számon tartani, hogy általában nem használnak 'habere' igét, hanem valamilyen adverbialis esetragos névszóval vagy névutóval és 'esse' / 'non esse' igével fejezik ki a birtoklást, illetve annak hiányát, de nem teljesen ismeretlen a 'habere' igés szerkezet sem; a kétféle szerkezet közül az egyik domináns.

E nyelvek többsége csak egyfajta szerkezetet ismer, amelyben a birtokos morfológiája nem tükrözi, hogy valami (a) éppen a birtokába kerül, (b) éppen a birtokában ott van, (c) vagy éppen kikerül a birtokából. A finnségi nyelvek — ha nem is következetesen — tükröztetik e viszonyt, a permiek is, de még kevésbé következetesen. Az állítmány szemantikáját, a mozgásirányt nem tükrözött Kangasmaa-Minn (l. pl. 1984, 120) nyomán statikusnak, a másikat dinamikusnak nevezem.

Az uráli nyelvekben leggyakoribb habitív szerkezet a lat. *mihi liber est* 'nekem könyvem van' típusú, amelyben a birtokos megformálására morfológiailag különféle megoldásokat alkalmaznak, és amelyek sematikusan így ábrázolhatók: „Nomen-Ø/Gen/Adv/Postp+Nomen-Ø/Px”. Különbséget mutatnak a nyelvek abban a tekintetben – nyelvtörténetileg értelmezve – milyen genitívust használnak, illetve milyen adverbialis (= localisi) esetragot alkalmaznak; a birtokszó a finnségi-lapp nyelvcsoportban soha sem vesz fel birtokos személyjelet, míg a magyarban mindig, a többi nyelvben mindkét megoldás lehetséges.

A finnségi, a mordvin, a cseremiszi és a szamojéd használja rendszeresen habitív szerkezetekben az uráli alapnyelvi **n/*ń* folytatóit a birtokos jelző jelölésére, míg a magyar a datívust kezdte el alkalmazni ugyane célból, egyéb localisi esetragokat pedig a finnségi — a kurlandi lív kivételével — (az allatívust, az adessívust és az ablatívust), a lapp (a locatívust), a permi (az adessívusi eredetű genitívust, az ablatívust és olykor a datívust), az osztják (a locatívust), a vogul és a szelkup pedig locatívusi névutót.

1.1. Az uráli nyelvek statikus habitív szerkezetei

Mivel az uráli nyelvekben nincsen az alapnyelvből örökölt 'habere' ige, a birtoklás tényét vagy annak hiányát a 'van, létezik', illetve 'nincs, nem létezik' igével, a birtokost az azt jelölő névszónak többnyire esetragos alakjával, a birtokot pedig gyakran birtokos személyjeles névszóval fejezik ki (Fokos, 1960, 106; 1961, 68; Angere, 1956, 159.). A 'habere' ige hiánya miatt a legtöbb uráli nyelvben ilyen szerkezetek használatosak a birtoklás kifejezésére, pl. m. *jó lov-am van*, eredetileg: 'az én jó lovam megvan, létezik', jur. *njū-die nju danjuwa* 'der Sohn ihres Sohnes ist vorhanden' (Castrén–Lehtisalo, 1940, 150.),⁴ azaz 'a fiának fia van' (*ńu* 'Sohn', *tańâ-* 'sein', *-die* GenPxSg3; Castrén 1855/1974, 22, 280.), osztj. N *jor-æn andàm-ki* 'ha erőd nincs', vog. T *näjär-Ø püw-ī ālas* 'der Kaiser hatte einen Sohn', tkp. 'a császár fia létezett, volt' (Fokos, 1960, 106.).

Kangasmaa-Minn (1993, 53.) négy csoportba sorolta be a finnugor nyelvek habitív szerkezeteit:

a. A finnségi és a lapp, amelyekben világosan elkülönül egymástól a birtokos jelző és a habitív szerkezet (vö. Kangasmaa-Minn, 1993, 47–49), pl. fi. *pojan kirja* 'a fiú könyve', fi. *pojalla on kirja* 'a fiúnak könyve van'.

⁴ Mivel a szamojéd adatok nem mindig könnyen hozzáférhetők, az értelmezést megkönnyítendő többnyire mellékelek szójegyzéket a példaanyaghoz.

b. A volgai nyelvek, amelyek mindkét típusban ugyanazokat az esetragokat alkalmazzák a birtokos jelző és a birtokos jelölésére, s a két szerkezet a mordvinban olykor egybe is esik. Kangasmaa-Minn (1971, 258.) szerint a mordvin birtokos szerkezetről némelykor csak a kontextus alapján lehet eldönteni, vajon habitív vagy birtokos jelző-e, ha nincs igei állítmány, pl. *a'a-ńt' kolmo tejter-ende* 'az apának három lánya van' ~ 'az apa három lánya'.

c. Az ői genitivusraggal nem rendelkező permi nyelvek és a magyar localisi (eredetű) esetragot kapcsolnak a birtokos jelzőhöz.

d. Az obi-ugor nyelvek gyakrabban használnak 'habere', mint 'esse' igés szerkezetet (Kangasmaa-Minn, 1993, 53; még vö. Huumo, 1995, 60–61.).

e. Kangasmaa-Minn csoportosítását kiegészítem a szamojéd nyelvekkel, amelyek legtöbbször 'van, létezik', illetve 'nincs, nem létezik' igét használnak a habitív szerkezetben. Az északi szamojédban inkább nominatívusi a birtokos, a birtokon jobbra nincsen személyjel, míg a déli szamojéd többször jelzi morfológiailag mindkét névszón a kapcsolatot.

Részben Kangasmaa-Minn (1993, 53) alapján táblázatosan bemutatom, miképpen van megformálva a birtokos az 'esse' igés habitív és a birtokos jelző szerkezetben:

	<i>a habitív szerkezetben</i>	<i>a birtokos jelző szerkezetben</i>
finnségi	<i>l</i> elemű esetragok, genitivus	genitivus
lapp	statikus localisi esetek	genitivus
mordvin	genitivus	genitivus
cseremisiz	genitivus	nominativus, genitivus
permi	<i>l</i> elemű esetragok, nominativus	<i>l</i> elemű esetragok, nominativus
obi-ugor	nominativus	nominativus, locativus, névutó
magyar	dativus (> genitivus)	nominativus, dativus (> genitivus)
északi szamojéd	nominativus, genitivus	genitivus
déli szamojéd	nominativus, genitivus, névutó	genitivus

A habitív mondatokban az egzisztenciális igei állítmányon és az alanyon kívül általában van még birtokos is (az egzisztenciális igei állítmány és a birtokos egyes nyelvekben opcionális). Ha személyes névmási birtokos esetén a birtokszóhoz birtokos személyjel csatlakozik, akkor a névmás kitétele több nyelvben nem kötelező. Az explicit módon kifejezett birtokos gyakran genitivusban áll; az obi-ugor nyelveknek nincs genitivusuk, ezért vagy nominatívust, vagy localisi esetragot, vagy localisi névutót használnak; ez utóbbi két megoldás ismeretes több más uráli nyelvben is. A volgai és a permi nyelvekben más szerkezet is járja: a birtokszón nem feltétlenül van birtokos személyjel, de a birtokosnak ez esetben genitivusragosnak kell lennie. A finnségiben és a lappban a birtokos (a finnségi nyelvekben legalább történetileg) localisi esetben van, s a birtokszón nincs személyjel; e csoporton belül a kurlandi lív és a déli lapp kivételt képeznek: a déli lappban a birtokos genitivusban van, a kurlandi lívben pedig *n* ragot kap, ám a salisi lívben ugyanazt a localisi esetet, az adessivust használják, mint a többi finnségi nyelvben (Bartens, 1996, 58–59.).

Példák a fentiekre:

fi. *minu-lla on lapsi-Ø* 'ich habe ein Kind', lív *izā-n um tidār- Ø* 'der Mann hat eine Tochter',

lp. *N mu-st læ manna- Ø* 'ich habe ein Kind', lp. *S muw[Gen] mana- Ø* 'id.',

md. *erža-ń ul'i suka-zo* 'ein Erzane hat eine Hündin',

cser. [*nun-ən*] *ikšəwə-št(PxPI3) uke* 'sie haben kein Kind', *məń-ən u kńiyä-Ø ulə* 'ich habe ein neues Buch',

votj. [*mń-am*] *nńl-e van* 'ich habe eine Tochter',

- zürj. *joma-ļen pi-īs abu* 'der Zauberer hat keinen Sohn' ~ *ņi-ļen em kujim pi-Ø* 'sie haben drei Söhne',
- osztj. Vj *mä-Ø wəy-am ěntim* 'ich habe kein Geld' ~ *měn-nə wăg ěntim* 'ich habe kein Geld', Vj *mä äřim-nə sem-Ø-öy* 'bátyámnak a szeméből',
- vog. T *püw-än āl* 'sie haben einen Sohn' ~ *ük ker-ē pil ikəm* 'es ist kein einziger Hengst da, eigtl.: auch sein einer ist nicht, er hat keinen einzigen Hengst',
- m. az *apá-nak ház-a van* ~ *az apá-nak nincs ház-a*,
- jur. *ńebe-da tańā* 'anyja van', *mat ńeneć-a śid'e ma-to* 'hat férfinek van két sátra', *mań ńamć-Ø jańkū* 'nincs enni(valóm)' (vö. *ńebe* 'Mutter', *tańās* 'da sein, existieren', *mat* 'sechs', *ńeneć* 'Mann', *ma* 'Zelt, Hütte', *jańko(ś)* 'nicht dasein, nicht vorhanden sein', *mań* 'ich', *ńamć* 'essen', *-to* PxPl3; Lehtisalo, 1956, 249, 266, 318, 321, 448, 457–458),
- jen. (*mod'*) *ņe-j toneā* 'ich habe eine Frau', *ęse-j d'agu* 'у меня нет отца' (vö. *mod'* 'ich; я', *ne* 'Frau; женщина, жена', *toneā(ś)* '(vorhanden) sein; быть, иметься', *ese* 'Vater', *-j* PxSg1, *d'agoś* 'es gibt nicht, nicht vorhanden sein; не быть, не иметься'; Mikola, 1995, 54, 148, 161, 221),
- tvgr. *kūmā-ma ei'ū* 'ich habe ein Messer', *bad'a-niū* 'd'ąńku' 'nincs pénzünk' (vö. *kūmaa* 'kés', *-ma* PxSg1, *isa* 'van', *basa* 'pénz, vas', *d'ąńgujsa* 'hiányzik, nincs'; Wagner–Nagy, 2002, 82, 280, 282),
- szelk. *man man-ma ek* 'у меня есть дом', *mi man-wut t'anga* 'у нас нет дома', *tendj-nan ira-l eń?* 'у тебя муж-твой есть?', *iman miqin ira-ti cāńńimpra* 'у женщины мужа не было' (vö. *man* 'ich; mein', *-ma* PxSg1, *māt* 'Zelt, Hütte', *eqo* 'sein', *me* 'wir (beide, viele)', *-wut* PxPl1, *cāńkiqo* 'fehlen', *tendj* 'du Gen', *ira* 'der Alte, Onkel', *-nan* locativusi névutó, *ima* 'Frau', *miqit*, *miqin* locativusi névutó, *-ti* PxSg3; Prokof'eva, 1966, 404; Erdélyi, 1969, 48, 123, 126, 129),
- kam. *man nuka-m ĩge* 'у меня есть жена' (vö. *man* 'ich-Nom/Gen', *nuke* 'Weib, Ehefrau', *-m* PxSg1, *igem* 'sein'; Donner–Joki, 1944, 22, 37, 47, 64, 93, 142).

1.2. Az uráli nyelvek dinamikus habitív szerkezetei

1.2.1. A finn(ségi)ben a birtokos jelölésére az igei állítmány szemantikájától függően használhatók a genitivusin kívül egyéb casusragok is: ha a birtok statikus állapotáról van szó, a genitivuson kívül adessivus használható, pl. fi. *minun on nälkä* ~ *minulla on nälkä*, ha a birtoklás kezdetéről van szó, akkor lehetséges az allativus is, pl. *minun on nälkä* ~ *minun tulee nälkä* ~ *minulle tulee nälkä*, ha a birtoklásnak vége szakad, ablativus is használható, pl. *minulta häviää nälkä*. Ez azért alakult ki, mert a (ma már) genitivusi *n*-hez nem kapcsolható az ige szemantikájából fakadó mozgásirány, ezt csak az adverbialis esetrágok fejezhetik ki (Kangasmaa-Minn, 1966, 43–45, 1972: 33–34; 1973, 75; 1984, 120; 1993, 47; 1999, 26–28, még vö. Huumo, 1995, 57–58, 65–68). A dinamikus habitív szerkezetek megítélése annyiból problémát jelenthet, hogy a birtokszó által jelölt tárgy, fogalom stb. mozgása összefügghet a tényleges helyváltozással (vö. Alhoniemi, 1975, 12, 14, 16).

1.2.2. A mordvinban is van példa a „statikus ↔ dinamikus” habitív szerkezeti oppozícióra, pl. E *moń ketse ul'i* 'ich habe' M *moń ketsən ul'i* 'ich habe, ich bin im Besitz von', E *mon sajija sonze kecte i'e kińiškańt* 'ich bekam von ihm dieses Buch', *śävəms pandəmda jarmakt jalgań käd'stə* 'lainata rahaa ystävältä' (E *ketse* 'bei; in jds. Obhut', *kecte*, M *käcte* 'von – her; aus jds. Obhut' < E *kei*, M *käd'* 'Hand, Arm') (MdWb 2, 672, 675, 676, Saarinen levélbeli közlése, még vö. Inaba, 1996).

1.2.3. A permi nyelvekben is megnyilvánul alkalmilag a „statikus ↔ dinamikus” oppozíció. Ha határozott a birtokos, akkor az

- a. vagy genitivusban áll nem accusativusi birtokszó esetén, pl. votj. *odig ad'ami-len vjlem kjk pij-ez* 'ein Mensch hatte zwei Söhne', zürj. *joma-len (em) kjk n'iv-Ø* 'a boszorkánynak két leánya van',
- b. vagy az ablativus ragját veszi fel accusativusi birtokszó esetén, s ilyenkor más valakinek a cselekvési körébe kerül, „elidegenül“, pl. votj. *tjloburdoos-leš čukna k'irzam-zes so nok'ži no ug vuneti* 'она никак не забывает утреннее пение птиц', zürj. *азза čoj-liš pal'to-se* 'вижу пальто сестры', *k'ivzi n'ivkaesliš šišlemse* 'слушал я пение этих девушек' (Bubrih, 1949, 44; Lytkin, 1955, 140–141; 1962, 185; Vahrušev, 1970, 87; Rédei, 1978, 94; Kangasmaa-Minn, 1984, 121). Az ópermiben e különbség, vagyis a genitivus (< adessivus) és az ablativus elkülönülése a birtokviszonyban még nem volt ilyen nyilvánvaló (Lytkin, 1955, 140–141). Bartens (2000, 95) szerint a zürjében a *šan* egressivusragot is használják abdativusi funkcióban, de forrásaimban erre nem találtam példát.
- c. Továbbá úgy tűnik, hogy a zürjében a dativusnak is lehet a birtokbavétel kifejezésében szerepe, pl. *jel'ena carovna-li voz-as jurse puktis* 'den Kopf legte er der Zarewna Helene in den Schoß' (Fokos, 1957, 175, 176 és 4. jegyzet, még l. Rédei, 1962, 203).

1.3. A birtokos jelző alaktana a habitív szerkezetben

1.3.1. Az 'esse' igés uráli habitív szerkezetek birtokos jelzőjének morfológiája

Mivel az uráli nyelveknek nincs ősi 'habere' igéjük, biztosra vehető, hogy adverbialis eszközökkel alkotott habitív szerkezet volt már az alapnyelvben is (Ravila, 1965, 62; Lakó, 1991, 28), ez pedig „Nomen-Dat + Nomen(-Px)” lehetett.

1.3.1.1. Az ői **n* dativusragos szerkezetek

Mivel a finnségi legközelebbi rokonaiban, egyes lapp nyelvjárásokban, a mordvinban és a cseremiszenben is genitivusi alakú a habitív szerkezetben a birtokos, valószínű, hogy a *pojalla on nälkä* 'a fiú éhes' szerkezet mellett használatos *pojan on nälkä* 'id.' a korábbi kifejezőmód kövülete (Itkonen, 1966, 310, még vö. 268). A mai finnségi nyelvek közül már csak a lívben van dativusi esetrag, amelynek funkcióját Kettunen (1938, XLI) szerint a lett befolyásolhatta. Némelykor azonban még most is őrzi a finnségi rag egykori dativusi szerepét régies kifejezésekben, fi. *jumalan kiitos* 'Gott sei Dank', *anna kättä köyhän miehen* 'gib dem armen Mann die Hand'. Az *n* dativusragnak hangtörténetileg el kellett volna tűnnie, de funkciója megmentette (Kangasmaa-Minn, 1993, 47), míg a többi finnségi nyelvben a jobbra a habitív szerkezetben használatos, eredetileg lativusi-dativusi funkciójú *n* azért kezdett visszaszorulni, mert a finnségiben zavaró volt, hogy több *n* elemű morféma is használatos, illetőleg használatos volt, ezek pedig a genitivusi *n*, az accusativusi *n* (< **m*), a dativusi-lativusi *n*, az instructivusi *n*, a dualisi személyes névmások **n* végződése, a birtoktöbbsítő **n* a birtokos személyjeles paradigmában, az *n* főnévképző (vö. Ravila, 1941, 75–80; Itkonen, 1966, 267; Laanest, 1982, 169–171; Korhonen, 1991, 167; Leskinen, 1991, 28–29; Huumo, 1995, 70, még vö. Hajdú, 1981, 138; 1987, 223).

Biztos, hogy ez a (possessiv) dativusi *n* az ősfinn dativusragra megy vissza, amelynek eredetére voltaképpen három magyarázat létezik (Laanest, 1982, 169–171):

- a finnugor alapnyelvi **n* lativusragból jött létre;
- a finnugor alapnyelvi **na*/**nä* locativusrag (egyik) folytatójaként ismert essivusi morfémából keletkezett, ennek azonban hangtörténeti akadályja van;
- összetartozhat a md. E *neh* dativusraggal (pl. *kudo-neh* 'dem Haus'), de ezen rag etimológiája nincs megnyugtatóan tisztázva, bár lehet, hogy egy **nd'en* alakra megy vissza vö. mord. M *nd'i*. E mordvin morféma tartalmazhatja az ői *n* dativusragot, és így voltaképpen az első, az (a) pont alatti magyarázatot tekintem helyes megoldásnak. E rag eredetéről

másokénál valószínűbb magyarázatot találtam Budenz (1877, 32), Posti (1937, 289) és Bubrih (1953, 43, 56–57, 207; hasonlóan Serebrennikov, 1963, 18–19) írásaiban. Posti szavaival: „... tämä muodostus on syntynyt siten, että genetiivissä olevaan substantiiviin on liitynyt postpositio: *modañi* < gen. sg. *modañ* + postpos. **tejōj* (**tejōj* kuuluu yhteen mordvan *t'e*-vartalón kanssa, joka esiintyy esim. mordM muodossa *t'ejs* 'in die Nähe, zu' ja on suomen *tyvi* sanan vastine; **tejōj* muodon lopussa *-j* < *-ñ*, joka on latiivinen aines)” (Posti, 1937, 289). Az ősi *ñ* lativusrag egyébként régen kikopott a használatból, csak adverbiumokban és névutókban maradt fenn (Bubrih is idéz ilyeneket), illetve a mai erza *neñ*, *neñ* dativusrag alkotóeleme (Serebrennikov, 1967, 36).

A finn-permi nyelvek tehát arra utalnak, hogy igenis volt egykoron dativusi-lativusi **ñ* (egyesekek szerint **n* hangalakú) rag (vö. Posti, 1937, 289; Bubrih, 1953, 43, 56–57, 207; Serebrennikov, 1963, 18–19, 65, 84; 1967, 36; Hajdú, 1987, 223).

1.3.1.2. Újabb kori dativusragokkal alakult habitív szerkezetek

Kangasmaa-Minn (1969, 39) csak fél tucat olyan cseremiszi mondatot talált, amelyekben *lan/län* dativusrag jelöli a birtokost a habitív mondatban, de ezeknek a fele bibliai tárgyú fordításokból való. Nyilván nem teljesen elszigetelt jelenségről lehet szó, hiszen Beke még néhány továbbit is közöl: *kuruk-lan üšək ulo* 'a hegynek árnyéka van', *kuku-lan šədaŋəm βüüdalš(-at) ulo* 'a kakukknak búzavetője van' (Beke, 1911, 213). Egyébként ezen összetett cseremiszi rag nazálisa is a finnugor kori **ñ* lativusragra megy vissza (Bereczki, 1988, 342). A magyar *nak/nek* ragos birtokos jelzőnek történetileg dativusi végződéssel történő jelölése azonban egyértelműen belső fejlemény, amely ragnak funkcionálisan dativus possessivus volt az előzménye, s *a ház teteje* szerkezet megelőzte *a háznak a teteje* létrejöttét (Benkő, 1979, 57, 1988, 24–25, ez utóbbihoz vö. von Gabain, 1950, 97). Számos nyelvben fordulnak elő olyan szerkezetek, amelyekben a dativus funkcionálisan igen közel áll a genitívushoz (l. 1.2.2.).

1.3.1.3. Az obi-ugor nyelvek vallomása

E nyelvekben a személyes névmás dativusának birtokos névmásként egyes számú birtok esetén van szerepe a birtokos jelölésében, igaz, nem a habitív és nem a birtokos jelző szerkezetben, hanem állítmányként. Pl. osztják

a. *mānem* 'nekem, enyémm': „*Тами ма шукем! – лупас Айвой. – Ма нанг киньсена ар рэпитсум! – Антэ, манем! – убл Кервой. 'Это моя крошка! – говорит Мышонок. – Я больше тебя работал! – Нет, моя! – кричит Снегирь. 'Манэм – личное местоимение 1-го лица ед. числа в форме датива, т. е. при буквальном переводе не 'моя', а 'мне'” (Kolpakova, 1997, 52, 2000, 134–135).*

b. *naŋen* 'neked, tiéd', *tuvel* 'neki, övé', de: *naŋitan* 'tied', *neŋitan*: 'tietek (du. 2)': *tam laŋki muj naŋen muj tuvel* 'эта белка или твоя, или его?'; *tam laŋket muj naŋitan muj ninitan* 'эти белки или твои, или ваши (вас дв. ч.)?' (Steinitz, 1980, 36–37).

c. *mānem* 'nekem, enyémm', *mānew* 'nekünk, miénk' (Schmidt Éva gyűjtéséből való az alábbi dialógus): „*χōj ewi tām? χōj pūtīlka? χōj pūtīlka?? a-a? mānem. mānew — šī lōrəl.* (A gazdasszony a kislányhoz:) — 'Kinek a lánya ez? Kinek az üvege? Kinek az üvege?? Ha-a? Az enyémm. (Majd a kislány alig hallható válaszát interpretálva:) — A miénk — (azt) mondja.'” (Schmidt, 1988, 319–320).

A vogulban is az osztjákban találhatóhoz hasonló a helyzet, hiszen ugyancsak a személyes névmások dativusi-lativusi alakja szerepel birtokos névmásként, vö. N *ānəm* 'engem, nekem, enyémm', *tawe* 'őt, neki, övé', *mēnmēn* 'minket, nekünk, miénk (du. 1.)', *mānaw* 'minket, nekünk, miénk (pl. 1.)': *nēpək ānəm* 'бумага моя', *pisal' tawe* 'ружье его', *koləy mēnmēn* 'дома (дв.) наши (дв.)', *sālit mānaw* 'олени наши' (Lyskova, 1986, 130). Ezt a funkciót jól érzékelteti a következő déli vogul példa is: TJ *ām(än) waŋkā kirt käləŋ kāsəm ä sows* 'ich hatte keine Lust, in dem Brunnen zu sterben', 'mir kam [eigt. wurde] nicht meine Lust... zu sterben' (WV, 3, 174, 252). „Az *emä•n* 'én' az *-n* névmásképzővel bővült ragtalan alak, amely

egyben dativusi (lativusi) alak is, s benne az *-n* névmásképző és az *-n* lativusrag egybeolvadt” (Beke, 1959, 86); tehát a mondat kétféleképpen értelmezhető attól függően, hogy nominativusi vagy dativusi névmás van-e benne: ’nem volt én kedvem...’ és ’nekem nem volt kedvem...’. Egyébként a vogulban egybeesett a személyes névmások accusativusa és dativusa-lativusa (l. Liimola, 1944, 20–22, 28–39).

1.3.2. Az ’esse’ igés habitív szerkezetek az indogermánban

A latinban a birtoklást kifejező dativus possessivus áll az ’esse’ ige mellett, ha a birtok van hangsúlyozva, pl. *mihi liber est* ’nekem könyvem van’, ha viszont a birtokos van kiemelve, akkor genitivus possessivus használatos, pl. *patris est domus* ’az apáé a ház’ (Nagy et al., 2001, 124, Hittrich–Kliment, é. n., 125). Havers szerint ez a „dativus sympatheticus“ egyes indogermán nyelvekben (a szanszkritban, a görögben) a névmásokra, főleg a személyes névmásokra korlátozódik, a főnevek ugyanis a birtokos viszonynak nem ezt a formáját kedvelik, de a latin népnyelvben, a germánban és a balti-szláv nyelvekben a főnévre is áterjedt (Havers, 1911, 319 és jegyzet; l. még Miklosich, 1868–1874, 611; Havers, 1911, 317–319; Beke, 1925, 112; Royen, 1929, 902; Benveniste, 1960, 122–123; Anderson, 1978, 54; Ramat, 1986; Lass, 1997, 266–267; Rocchi, 2003, 197–200), másokban (a románban, az albánban, a bolgárban, az újjörögben) a genitivus és a dativus egybeesett (Miklosich, 1868–1874, 605 kkt., 611; Simonyi, 1914, 140; Sandfeld, 1930, 185–195). A héberben is dativusban áll a birtokos (Givón, 1976, 59).

Az indogermán nyelvek egy részében a lat. *mihi liber est* ’nekem könyvem van’ szerkezetnek megfelelően a habitív szerkezet szintén megformálható dativusi birtokossal, pl. n. nyj. *er ist ein Vetter zu mir* (Havers, 1911, 4), még vö. *dem Vater sein Sohn, des Vaters sein Sohn, wem sein Hut* ’wessen Hut’, hol. *de vader zijn zoon*, ang. *server to his master* (Miklosich, 1868–1874, 611), óang. *him on set heafod* ’to-him on the head (= on his head)’ (Lass, 1997, 267), fr. *ce livre est à moi* (~ *j’ai un livre*), *le cheval à mon père* (Benveniste, 1960, 122–123), ol. *descrivere fondo a tutto l’universo* (Miklosich, 1868–1874, 611) ’leírni a világ lényegét’, or. *ему шесть лет, доктор ему осмотрел горло* (Nikolaeva, 2002, 281), lett *kas tev ir?* ’ki/mi van neked?’ (Nītiņa, 1998, 153).

Eredetileg az indogermán nyelvekben, illetve ősökben sem volt ’habere’ ige, hanem a birtokost jelölő névszó dativusával és az ’esse’ igével alkották meg a habitív szerkezetet (Gamkrelidze–Ivanov, 1984, 288–289, további irodalommal).

1.4. Az uráli habitív szerkezetekben használatos tranzitív igék

A finnugor nyelvekben létrejöttek ’habere’ jelentésű igék, ezek forrása gyakran ’tart; halten’ jelentésű ige.

A finnségiben van tranzitív igés habitív szerkezet is, pl. fi. *omistaa* ’besitzen, haben’: *poika omistaa kirjan*[Acc] ’der Junge besitzt ein Buch’ (Angere, 1956, 159).

A lapp is ismer tranzitív igés (lp. N *âdnet*, L *atnēt*, S *utnedh* ’gebrauchen, verwenden; halten’) szerkezetet, pl. N *âně gier’dâvâšvuodá!* ’habe Geduld mit mir!’, *Laara bienjem*[Acc] *âtna* ’Lars has a dog’ (Angere, 1956, 159; Itkonen, 1966, 309–310; Hasselbrink, 1985, 1374–1375; Bartens, 1989, 57–58; 2000, 122; Lakó, 1991, 28; Sammallahti, 1998, 98).

A cseremiszenben a tranzitív ige a *kućem* ’fassen; halten; besitzen’, pl. *ćodra-m*[Acc] *kućem* ’ich habe einen Wald’ (Beke, 1998, 1086; Pusztay, 2003, 272).

Az obi-ugor nyelvekben gyakori a ’habere’ ige, vö. osztj. VVj *tāja-* ~ *tōj-*, Sur Irt Kaz stb. *tāj-* besitzen, haben; halten’: V *lōy riť tōjas* ’hänellä oli vene’; vog. T *ēńs-*, N *ōńs-* stb. ’haben’: T *šalkhán-mä-Ø äńčášt* ’répaföldjük volt’ (VNGy, 4, 356), N *luw őńsí* ’er hat ein Pferd’. Ezen igék eredeti jelentése is bizonyosan ’halten, tragen’ volt, vö. osztj. Trj *imi néyrəm tōj* ’die Frau gebar ein Kind’, Trj *tājəm*, Irt Kaz *tājəm* ’getragen, gebraucht

(Kleidungsstück, Werkzeug u. a.)' (DEWOS, 1400–1401), vog. T *šupú khãltérém nártím äñčiu* 'keresztül rajta híd van vetve (vetve tartatik)' (VNGy, 4, 352), LM *kwän-ähši* 'kihord (gyereket); austragen (ein Kind)' (MK, 386), T *īsant ehšän ämänmī!* 'gedenke meiner! = behalte mich in deinem Sinn!' (WV, 3, 156, 250), T *nawəwsəm kül kirt enšəŋ* 'man fing an, mich in der Stube zu halten' (WV, 3, 192).

A mai magyarban 'habere' jelentésben a *bír* 'besitzen, innehaben', a *birtokol* 'id.' és a *rendelkezik vmivel* 'besitzen' igék használatosak, de a *tart* igének is van ilyen jelentése, vö. pl. *lovat tart*.

A szelkupban is van a *weriŋo* 'halten' igének 'haben' jelentése is, vö. *kapitalistit muntik wlast' wəratit* 'die Kapitalisten haben jede Macht', *man ukón aatam wueresam tiē aatam tjanga* 'я прежде держал оленей (букв. олень-мой), теперь оленей у меня (букв. олень-мой) нет' (vö. *kapitalist* 'Kapitalist', *muntik* 'ganz, völlig', *wlast* 'Macht', *weriŋo* 'halten; haben; enthalten', *man* 'ich; mein', *ukon* 'früher', *ti* 'jetzt', *aat* 'Rentier', *čänkiŋo* 'fehlen'; Erdélyi, 1969, 85, 123, 144, 234, 265, 282, 294, 297; Kim, 1981, 91).

Az indogermán nyelvcsalád újlatin csoportjának némely tagjában is 'halten' > 'haben' változásnak lehetünk tanúi. Az ibériai újlatin nyelvekben a legnyilvánvalóbb ez a fejlemény: spanyolban a lat. *habere* folytatójának funkcióit nagyrészt a lat. *tenere* > sp. *tener* vette át, míg a portugálban a *ter* még a segédigei funkciókat is ellátja (Renzi–Andreose, 2003, 224).

1.5. Esetleges uráli-indogermán kölcsönhatások a habitív szerkezetekben

A dativussal (vagy localisi prepozícióval, illetve posztpozícióval) kifejezett habitív vagy birtokos jelző szerkezettel kapcsolatban finnugor–indogermán viszonylatban egymással homlokegyenest ellentétes vélemények és indokolhatatlan elképzelések láttak napvilágot a szakirodalomban.

- a. A lett és az orosz szerkezet történeti háttérében némelyek finnugor substratumot vagy adstratumot sejtnek (Misteli, 1893, 74; Veenker, 1967, 117–119; Kiparsky, 1969, 15–16; Erdődi–Sz. Kispál, 1973, 59; Stolz, 1991, 73–74; Suhonen, 1993, 161), mások viszont tagadják ezt (Birnbäum, 1997, 28; Winkler, 2003, 203). Winkler – szerintem helyesen – tévesnek tekinti azt a feltevést, hogy az orosz habitív szerkezet finnugor substratumként magyarázható, de felteszi a kérdést, vajon a finnségi habitív szerkezet (fi. *minulla on...*) nem orosz eredetű-e. A kérdésre további vizsgálatok elvégzéséig nem kíván választ adni (Winkler, 2003, 205).
- b. A lív dativus funkciójára a lett hatással lehetett (Kettunen, 1938, XLI; Winkler, 2003, 201)
- c. Osztják: „Itt a személyes névmás locativusát a birtokos kifejezésére használják. Az osztják szerkezet tehát feltehetően orosz befolyást mutat.” (Winkler, 2003, 201) Még azt kell Winkler feltevéséhez hozzáfűznöm, hogy – amint az 1.1. pontban közölt példaanyagban látható – nemcsak személyes névmási birtokos jelző kaphat locativusragot az osztjában, hanem főnévi is.
- d. Winkler (2003, 201) és Riese (1990, 178) szerint a vogul névutós birtokos jelző szerkezet orosz hatásra keletkezhetett. Bartens (1996, 63) érvét, mely szerint a vogulban azért nem lehet orosz hatás eredménye a locativusos habitív szerkezet, mert az osztjában megvan a megfelelője (locativusragos vagy névutós birtokosként), Winkler okkal elutasítja, de abban feltétlenül igaza van Bartensnak, hogy e tekintetben szükségtelen orosz befolyással számolnunk.
- e. Orosz befolyás lehet a szelkup szerkezet esetében is a névutós szintagma. A szelkup tehát a régebbi 'mein Rentier ist' szerkezethez az orosz *y меня*-nak megfelelő sort hozzáilleszt, melynél a birtokos személyjel megmarad (Winkler, 2003, 201).

Az *a.*, *c.*, *d.* és *e.* pontok alapján ellentmondónak látom, hogy Winkler nem minősítette orosz eredetűnek a lapp locativusragos és a permi adessivusragos birtokos jelző szerkezetet...

Azok a nyelvek, amelyekben nincs 'habere' ige, rendszerint locativusi (adessivusi) viszonyt mutató szerkezettel fejezik ki a mondatértékű birtoklást (Rocchi, 2003, 196); ez persze az obi-ugorra is érvényes, hiszen ezek 'habere' igéje kései, és még ma is őrzi az eredeti 'halten' jelentést. Vagyis az uráli és az indogermán nyelvek ilyen szerkezetei egymástól függetlenek.

2. Az uráli izafetszerkezetek

Az izafet a birtokos jelző szerkezetek egyike, amelyekből az uráli nyelvek összesen négy típust ismernek (e tipizáláshoz vö. Fokos-Fuchs, 1962, 74). Ezek pedig a következők:

- a. Morfológiailag a szerkezet egyik tagján sincs jelölve a birtokviszony; ide gyakran a szóösszetételek és az összetételszerű szókapcsolatok tartoznak, pl. m. *ház-tető*.
- b. Csak a birtokos jelzőn van birtokviszonyt kifejező morféma (esetrag), pl. fi. *talon katto* 'a ház teteje' (= m. *[a] ház-nak [a] tető).
- c. Csak a birtokszón van jelölve a birtokviszony, mégpedig birtokos személyjellel, pl. m. *a ház-Ø tete-je*.
- d. Mind a birtokos jelzőn, mind a jelzett szón van birtokviszonyt kifejező morféma, esetrag, pl. m. *a ház-nak a tete-je*.

2.1. Izafetszerkezetek az egyes uráli nyelvcsoportokban

Az olyan birtokos szerkezetet tekintem izafetnek, amelynek birtokosa (a jelző) főnév vagy nem személyes névmás, birtokszava (a jelzett szó) főnév, továbbá legalább a főtagon (vagyis a birtokszón) morfológiailag (3. személyű birtokos személyjellel kifejezve) tükröződik a birtokviszony (vö. Bereczki, 1992, 72). A birtokos jelző is tartalmazhat a birtokviszonyra utaló morfémat, mégpedig genitivusragot vagy annak funkcionálisan megfelelő (legalább történetileg) adverbialis casusragot, vagy névutót. Nem izafet az az uráli szerkezet, amelyben csak a birtokos jelző tartalmaz a birtokviszonyra utaló elemet, tehát pl. a fi. *talo-n katto-Ø* 'a ház teteje' nem az izafet képviselője, a m. *a ház-Ø tete-je* és *a ház-nak a tete-je* viszont igen.

A továbbiakban leginkább csak az izafetnek minősülő szerkezetekkel foglalkozom, mert ezek kapcsán merült fel az uralisztikában az a gondolat, hogy azon uráli nyelvekben, amelyek ismerik az ilyen birtokos jelző szerkezetet, a velük érintkező török nyelvek hatására honosodott meg e konstrukció. Az egyéb birtokos jelző szerkezetekre csak annyiban térek ki, amennyiben az izafetszerkezetekkel szembeállítva azok funkciójáról valamit megtudhatunk.

Bereczki (1983, 65; 1984, 308), aki a legtöbbet foglalkozott ezzel a kérdéssel, a volgai és a permi nyelveket, valamint a magyart említi olyanként, amelyek alkalmazzák az izafet szerkesztésmódot. Simonyinak (1914, 139) arról is volt tudomása, hogy e szerkezet előfordul a vogulban és az osztjákban is, s ezzel lényegében helyesnek minősül Beke felismerése, aki elsőként vizsgálta e problémát, hogy az izafet, ha nem is általános jelleggel, de a finnugri és a lapp kivételével a finnugor nyelvek mindegyikében ismert (Beke, 1914–1915, 21, még vö. Bartens, 2000, 119–120).

Most pedig vegyük szemügyre, mi a helyzet az egyes uráli nyelvekben vagy nyelvcsoportokban.

2.1.1. A volgai nyelvek

2.1.1.1. Ha a mordvinban a főnévi birtokos jelző genitivusragos, akkor a birtokszó gyakran tartalmaz birtokos személyjelet (Bartens, 1999, 105), pl. E *kudo-nok prá-zt*, M *kudə-ńkə-ń*

p'ra-snə 'a házunk tetői' (Keresztes, 1990, 75). De az is lehetséges, hogy a genitivusragos birtokost birtokos személyjel nélküli birtokszó követi, pl. *kiska-ń śelme-Ø* 'глаз собаки', *kolhoz-oń mašina-Ø* 'машина колхоза', *ćora-ń vajgel'-Ø* 'голос мужчины' (Cygankin, 1978, 38–39).

2.1.1.2. A cseremiszbén „Általában véve a birtokviszonyban a genitivusban álló birtokos után következik a harmadik személyű birtokraggal ellátott birtok” (Beke, 1911, 183), pl. *wätə-n marə-žə* 'der Ehemann der Frau', *aća-n erə-že* 'the father's son' (Bereczki, 1984, 308), de hiányozhat is a birtokos személyjel, pl. *šakar-ən kiđə-šte-Ø* 'in ·Šakars Hand' (Alhoniemi, 1993, 50).

2.1.2. A permi nyelvek

2.1.2.1. A votjákban ha a főnévi birtokos birtokviszony jelölésére alkalmas esetraggal van ellátva, akkor a birtokszó gyakran tartalmaz birtokos személyjelet (vö. Vahrušev, 1970, 87, 99), amely csak bizonyos szűk szemantikai kategóriába tartozó főnevek esetében maradhat el, mégpedig főleg azoknál, amelyek az ember valamilyen szerves tartozékait (rokonságának tagjait, testi és lelki alkotóelemeit, társadalmi csoportjait) jelölik (Vahrušev, 1970, 100–101; Bartens, 1999, 119). Ha a birtokviszony a birtokszón birtokos személyjellel jelölve van, a birtokos általában csak akkor lehet nominativusban, ha az névmás. Pl. *dįšetis'-len pi-ez* 'сын учителя' (Vahrušev, 1970, 86), ~ *šed poški-Ø pij-ez* 'rantapääskyn poikanen' (Kangasmaa-Minn, 1993, 52), *kol'a-len miłkj-d-Ø* 'настроение Николая' (Vahrušev, 1970, 86).

2.1.2.2. A zürjénben ha a főnévi birtokos birtokviszony jelölésére alkalmas esetraggal van ellátva, akkor nyelvjárásonként eltérő mértékben teszik ki a birtokos személyjelet (Sel'kov, 1967, 51; Bartens, 1999, 95, 118–119), s gyakori a birtokos személyjel nélküli birtokszó akkor is, ha genitivusi főnév és genitivusi vagy nominativusi névmás a birtokos (Bartens, 1999, 93, 95, 118–119). Ha a birtokviszony a birtokszón birtokos személyjellel jelölve van, akkor a főnévi birtokos rendszerint nominativusban van (Fokos-Fuchs, 1962, 74).

- a. A birtokviszony csak a személyjeles birtokszón látható, pl. *kat'e-Ø zugj-as* 'in Kätchens Schlinge' (Fokos-Fuchs, 1962, 74).
- b. Az is lehetséges egyes nyelvjárásokban, hogy a birtokviszony nincs jelölve sem a birtokos jelzón, sem a birtokszón, pl. *kat'e-Ø zugj-e-Ø* 'in Kätchens Schlinge' (Fokos-Fuchs, 1962, 74).
- c. A birtokos jelző jelölt, mert fókuszban van (Lytkin, 1955, 140–141), de a birtokszón vagy van, vagy nincs birtokos személyjel, pl. *saldatjos-len jurjas-is* 'a katonák feje' (Bereczki, 1983a, 214) ~ *vengerskej narod-len prazdnik-Ø* 'праздник венгерского народа' (Serebrennikov, 1955, 12–13).

2.1.3. Az obi-ugor nyelvek

2.1.3.1. Ha az osztjákban főnév a birtokos, akkor az többnyire jelöletlen, a jelzett szó olykor felveszi a 3. sz. birtokos személyjelet.

- a. Ha egyáltalán jelölve van a birtokviszony, akkor az többnyire csak a birtokszón lévő 3. személyű birtokos személyjellel történik, amely a birtokost állítja fókuszba (az északi osztjákra vö. Nikolaeva, 1999, 367), ha azonban a birtok többes számú, rendszerint az abszolút paradigma számjele és nem a birtokos paradigma számjele jelöli ezt, pl. Vj *rät'-Ø əγ-əl* 'az öregember feje' (Honti, 1982, 155), Tra *törəm-Ø äj päγ-əl* 'az isten kisebbik fia', de vö. Tra *kâr-Ø sōya-t, nāwi-t* 'a rének bőre, húsa (tkp. a rén bőrök, húsok)', Sal *ämpam-Ø sěj-ət* 'a kutyám hangja', de vö. Sal *petux-Ø pōjtaŋk-ət* 'a kakas szárnyai', Šer *ma wəšem-Ø ij šup-ət* 'városom egyik fele', Kaz *məjpər-Ø pänt-əl-a* 'a medve nyomára', *χānti χo-Ø, χānti ne-Ø wəλəps-əl* 'az osztják férfi és az osztják nő élete', Kaz *aśəm-Ø jaj-λaλ* (a birtokos paradigma többesjelével!) 'apám bátyjai', de vö. Kaz *aśəm-*

\emptyset *jaj-ət* (az abszolút paradigma többesjelével!) 'id.' (Honti, 1984, 90), DN *t'āras- \emptyset wāχ-ət* 'das Geld des Kaufmannes' (Karjalainen–Vértes, 1964, 17).

b. Gyakoribb az az eset, amikor a főnévi birtokos jelző szerkezetben a főtag nem kap birtokos személyjelet, pl. Vj *ni- \emptyset po'iŋka- \emptyset* 'a nő cipője', Tra *kōrəŋ wājəy- \emptyset wāltə tāyəj- \emptyset -a* 'a jávorszarvas lakhelyére', Šer *wəš- \emptyset kattəŋ- \emptyset -a* 'a város kikötőjéhez', Kaz *məjpər- \emptyset još- \emptyset* 'a medve útja' (Honti, 1984, 90).

c. Nincs genitivus, de ritkán az n elemű locativusrag szerepelhet ilyen funkcióban, tehát a főnévi vagy névmási birtokos jelző locativusragos lehet; ilyenkor a főnévi birtokos jelző birtokszaván lehet birtokos személyjel, de ekkor sem kötelező, míg a személyes névmási birtokos jelző birtokszaván mindig van, pl. Vj *mā ä'im-nə sem- \emptyset -öy* 'bátyámnak a szeméből' (Honti, 1982, 137), DN *t'āras-na-t⁵ wāχ-ət* 'das Geld des Kaufmannes' (Karjalainen–Vértes, 1964, 17), Vj *jöy-ən-ət köt-əl* 'az ő keze is' (Honti, 1982, 155), Tra *t'ārəs-nə jəŋk- \emptyset -a* 'a tenger vizébe' (Honti, 1978, 136, 138).

2.1.3.2. A vogulban csak a nominativusi (azaz alapalakban lévő) névszó szerepelhet birtokos jelzőként; a szerkezet fő tagja csak akkor vesz fel birtokos személyjelet, ha a birtokos ki van emelve, fókuszba van állítva (Rombandeeva, 1973, 64), pl. N *ā'tam- \emptyset wil't- \emptyset* 'lico otca' (Rombandeeva, 1973, 64), *lū- \emptyset puŋk-ä* 'a ló feje' (Fokos, 1960, 106), N *χār-ōjka- \emptyset puki-te* 'der Bauch des Renstiers', *ūl'pa- \emptyset tal'χ-e* 'der Wipfel der Zirbelkiefer' (Kálmán, 1976, 65).

2.1.4. A magyar irodalmi nyelvben kötelező jelleggel kap a nem személyes névmási birtokos jelző szerkezet főtagja, azaz a birtokszó egyes számú 3. személyű személyjelet, pl. *a ház- \emptyset tete-je* ~ *a ház-nak a tete-je*.

2.1.5. A szamojéd nyelvek

A szamojéd birtokos szerkezetekre vonatkozóan csak gyér utalásokat találtam a szakirodalomban. Ezek szerint e nyelvekben a birtokos jelző rendszerint genitivusban áll (szelkup nyelvjárásokban a genitivusragos szerkezet helyett lehet névutós is), ez fejez ki ténylegesen birtoklást. На azonban a birtokos jelzőnek nominativusi az alakja, akkor valamilyen tulajdonságot (pl. színt, méretet) jelöl (Tereščenko, 1956, 63; 1962, 83; 1967, 236). Meg kell azonban jegyezni, hogy a genitivusrag eltűnőben van az északi szamojéd nyelvekben (l. Joki, 1971, 1–4).

2.1.5.1. Jurák: *tī- \emptyset jā- \emptyset* (= *tījā*) 'олений суп' (т. е. 'суп из оленины'), „Сочетание я'суп' со словом ты'олень' в форме родительного падежа (ты'я) имело бы совершенно иное значение: 'суп для оленя'” (Tereščenko, 1956, 63).

„бессуффиксальная форма форма родительного падежа
pa harad 'деревянный дом' *paŋ hadeŋ* 'смола дерева'” (Tereščenko, 1962, 83); még vö. *χaerad?- \emptyset iŋa- \emptyset* 'луч солнца' (Vahrušev, 1970, 96–97), *ŋa-kan meŋi-da* 'упряжные олени моего старшего брата (букв. брата-моего упряжные-его)' (Kim, 1990, 101). (Vö. *ny* 'дерево', *χarād* 'дом', *χādī?* 'Harz', *χaep* 'д' 'солнце', *inya* 'ремень, веревка, вожжа', *ny* 'брат, сестра', *məta* 'употребляемый [→ олень]' (Lehtisalo, 1956, 177; Tereščenko, 1965, 145, 272, 335, 508, 721, 746).)

2.1.5.2. Jenyiszjeji: *keδer-* 'koba-*da* 'шкура дикого оленя', *abā-ŋ page- \emptyset* 'паница моей старшей сестры' (Kim, 1990, 101). (Vö. *keze* 'wildes Rentier', *koba* 'Haut, Pelz, Fell', *oba* 'ältere Schwester', *page* 'Kleid, Panitza' (Mikola, 1995, 83, 117, 120, 179).)

2.1.5.3. Tavgi: „В изафетных констркциях нганасанского языка наблюдается изменение стуктуры – посессор употребляется не в форме генитива, а в форме номинатива” (Kim, 1990, 101), pl. *niŋmə- \emptyset koru-tu* 'дом моего старшего брата (букв.

⁵ A *t'āras-na-t* 'des Kaufmannes' -*na-t* eleme a locativus *nt* ragjából és az abszolút paradigma *t* többesjeléből áll (erről a kérdésről l. Fokos-Fuchs, 1967, 3, még vö. Karjalainen–Vértes, 1964, 265–267. és Honti, 1992, 264; 1993, 136–137.).

старший брат-мой дом-его)', még vö. *desi-nə baŋ-Ø* 'собака моего отца' (Kim, 1990, 101), ez azonban valószínűleg annak köszönhető, hogy a genitivus a tavgiban visszaszorulóban van, bizonyos esetekben azonban még találkozni vele (l. Tereščenko, 1979, 76–77, még vö. Joki, 1971, 1–4). A Tereščenko által közölt birtokos szerkezetekben a birtokszó mindig birtokos személyjel nélkül szerepel, pl. *ni-Ø ŋojbuo-Ø* 'голова женщины' (Tereščenko, 1979, 76, még vö. 77–78). (Vö. *nini* 'старший брат', *-mə PxSg1, koru* 'Haus', *desi* 'отец', *-nə GenPxSg1, bân* 'Hund', *bê* 'Weib', *~aewúa* 'Kopf' (Castrén, 1855/1974, 43, 49, 68, 86; Tereščenko, 1966, 423; Helimskij, 1994, 127; Wagner–Nagy, 2002, 82).)

2.1.5.4. Kamasz: *kudā(j)-Ø nie-t* 'Gottes Tochter' (Donner–Joki, 1944, 132), *koptu-n dugandę* 'die Verwandten des Mädchens' (Künnap, 1971, 58; Kim, 1990, 101.). (Vö. *kudaj* 'Gott', *nī* 'Sohn, Knabe, Junge', *koptā* 'Mädchen', *tugan* 'Vetter, Kusine; Verwandte', *-n Gen, -t, -dā xSg3* (Donner–Joki, 1944, 33, 48, 74, 129, 138, 195).)

2.1.5.5. „В селькупском языке почти каждый диалект занимает особое положение в отношении изафетных конструкций. Язык тазовских и енисейских селькупов наиболее »скуп« на изафет. В остальных диалектах изафетные конструкции применяются шире, а у чумылькупов и шёшкупов наблюдается преимущественное использование посессора, оформленного локативным формантом *-nan*, ср.:”, *äsä-ni māt-Ø* 'чум моего отца', *oppo-n tibiqun-dī* 'муж сестры (букв. сестры муж-ее)', *heñandī-nan i-dī* 'сын твоей сестры' (Kim, 1990, 101–102). (Vö. *esi* 'Vater', *-ni GenPxSg1, māt* 'Zelt', *apà* 'ältere Schwester', *tipie-ḱum* 'mansperson', *-dī PxSg3, heñ* 'Schwester', *-ndī GenPxSg2, ija* 'Kind, Sohn' (Castrén–Lehtisalo, 1960, 9; Erdélyi, 1969, 35, 41, 126, 141).)

3. Indogermán „izafetszerkezetek”

Kuriózumként kell megemlítenem, hogy (az európai indogermán nyelvek közül) a germánban és az újlatinban sem teljesen ismeretlen az uráli és az altaji nyelvek izafetszerkezetére emlékeztető possessiv szintagma. Az általam áttanulmányozott szakirodalom mindössze két ilyen indogermán nyelvcsopotról tud, de talán egyébütt is előfordulhat, mégha csak periferikusan is, pl. n. *der Mutter ihr Kind, wem sein Hut* 'wessen Hut', *dem Vater sein Haus ~ des Vaters sein Haus* ~ hol. *de vader zijn huis* 'id.' (Royen, 1929, 902; Tauli, 1966, 16; Ramat, 1986, 586–587; Ágel, 1993; Rocchi, 2003, 198–199.), ol. *della mia sopravvesta il suo colore* 'a köntösömnek az ő színe' (Fogarasi, 1991, 176.), (13. századi firenzei adat): *la sua electione di lui* (Giusti s. a.) 'az ő választása'.

A germánban a szintagma első helyét elfoglaló birtokos topikalizálva van (Ramat, 1986, 587.). Az első olasz adat „birtokos + birtok” sorrendje csak szórendi változat, és a régi szövegekben legtöbbször személyes névmás a birtokos (Salvi levélbeli közlése; ehhez vö. **1.2.2.**). A németben a birtokos dativusban van (történetileg a hollandban is), az olaszban pedig genitivusi a forma (*della, di*), s a birtokszó mindhárom nyelvben egyes számú 3. személyű birtokos névmási jelzővel van ellátva. Tehát pontosan megfelelnek az uráli nyelvek izafetszerkezeteinek, azzal a különbséggel, hogy nem birtokos személyjellel, hanem birtokos névmással utalnak (vissza) a birtokosra.

Egyébként Wintschalek (1993, 102–103.) már felismerte, hogy a magyar, a törökségi nyelvek és a délnémet ugyanazon eszközökkel hoznak létre izafetnek minőülő szerkezetet.

4. Az izafetszerkezet kialakulása

Ennek a kérdésnek nincs ugyan nagy irodalma, de mégis legalább háromféle nézetre bukkanhatunk benne. Vannak, akik alapnyelvi eredetüként valószínűsítik (Hajdú, Benkő),

más belső fejleménynek tekinti (Fokos), megint mások a török nyelvekkel kialakult kapcsolatokra vezetik vissza legalábbis a volgai és a permi nyelvcsoporthoz, valamint a magyarban (Beke, Bereczki, Rédei). A szamojéd izafetszerkezettel kapcsolatban nem találkoztam az eredetet feszegető feltevésekkel.

A genitívust ismerő permi és volgai nyelvekben is állhat a birtokos jelző nominatívusban, míg az ugor nyelvekben eredetileg is ez (volt) a helyzet. Az én feltevésem szerint belső szükségszerűség is hozzájárulhatott az izafetizmus kialakulásához: a possessív viszony tagjai közti szintaktikai kapcsolatot morfológiailag lehetőleg adekvát módon kellett jelölni, ami lehetett vagy a birtokos jelzőn lévő genitívusrag (ha volt), vagy a birtokviszony jelölésére alkalmas egyéb elem (adverbialis esetrág vagy névutó), vagy a jelzett szóhoz (a birtokszóhoz) csatolt birtokos személyjel. Ám nemcsak esetrágos névszó állhatott birtokos jelzőként, hanem ragtalan (nominatívusi) főnév is, és ilyenkor szükségessé válhatott a birtokos hangsúlyozása, topikalizálása, amelynek egyik eszköze a birtokos megnevezése, a másik az anaforikus birtokos személyjel kitétele, ezért az izafetszerkezet akár alapnyelvi kori is lehet, amint erre Hajdú világosan utalt: „Die unbezeichnete bzw. mit Px kombinierte Possessivkonstruktion war jedoch ebenfalls gebräuchlich. Diese zweierlei Konstruktionsweisen konnten in der gleichen Art nebeneinander existieren, wie sie es heute in mehreren verwandten Sprachen tun. Bei einem Teil der verwandten Sprachen blieb diese Doppelheit erhalten, während in einem anderen Teil das Genitivsuffix *-n außer Gebrauch kam. Dieses Verschwinden in mehreren verwandten Sprachen läßt sich sicherlich auch dadurch erklären, daß das Genitivsuffix *-n mit den Nachfolgern anderer grundsprachlicher Suffixe formal zusammenfiel (z. B. mit dem Lat.-Dat.-Suffix bzw. dem Suffix des Lok. I). Diese Sprachen vermieden das funktionelle Durcheinander, das sich aus der morphologischen Überbelastung ergab, indem sie die unbezeichnete bzw. mit Px kombinierte Possessivkonstruktion allgemein gebrauchten und später sekundär auch sonstige Suffixe im Funktionsbereich des Genitiv anwendeten (dagegen blieb in anderen Sprachen – wie z. B. im Finnischen – die Genitivendung infolge des formalen Zusammenfalls des Genitivsuffixes PU *-n und des Lativ-Dativsuffixes *-n zum Schaden des Dativsuffixes erhalten).” (Hajdú, 1987, 222–223, ehhez még vö. Benkő, 1979, 57; 1988, 24–25.)

Az ugor alapnyelvben nem volt genitívus, esetrággal nem volt egyértelművé tehető, melyik elem a birtok és melyik a birtokos jelző a birtokos szerkezetben. Ilyen esetben az ugor nyelvek a birtokszóhoz járuló sg. 3. sz. birtokos személyjellel teheték és tehetik egyértelművé a szerkezet tagjai közti szintaktikai viszonyt, a magyarban kötelező érvénnyel, pl. (a) *fiú láb-a* (vö. Kulonen, 1989, 44–45.). Az ugor nyelvek azért alakíthatták ki vagy őrizhették meg az izafetszerkezetet, mert az uráli alapnyelvből örökölt genitívusrag eltűnt, és szükség volt a birtokos szerkezetekben, legalábbis bizonyos, félreértésekre alkalmas adó esetekben a grammatikai viszony tükröztetésére, a birtokos kiemelésére, topikalizálására. Ezt elősegíthette a személyes névmási birtokos jelző szerkezet analógiája is, Fokos szavaival: „Az *ő háza* féle szerkezetek mintájára alakultak azután az *apám háza* féle szerkezetek.” (Fokos 1939, 16.) Az ugor, a permi és a volgai nyelvek izafetszerkezetét Beke a volgai török nyelvek hatásával magyarázta (1914–1915, 21–27.), Bereczki is ezt tette a permi és a volgai nyelvek vonatkozásában (1983a, 214; 1992, 72; 1993, 512.), míg a magyar esetében valamikor lehetségesnek vélte azt is, hogy ez „belső fejlődés eredménye is lehet” (1983b, 65.). Rédei (1980, 86.) szerint e szerkezet a cseremiszből csuvas, a votjában pedig tatár eredetű; ennek a nézetnek a háttérben csak az állhat, hogy e finnugor és török nyelvek ismerik ezeket, s e két nyelv beszélői többé-kevésbé szimbiózisban élnek. A permi és a volgai nyelvekben is állhat a birtokos jelző nominatívusban, vagyis nemcsak genitívusban, így itt is belső szükségszerűség is hozzájárulhatott az izafetizmus kialakulásához.

A finnugor nyelvek egy részében jelentkező izafet török eredete melletti érvként az szolgál, hogy a törökséggel kapcsolatba nem került finnségi és lapp nem ismeri (Beke, 1914–

1915, 21.). Így persze – ha nem fogadom el a török hatásnak ebben is állítólagosan kizárólagos szerepét – arra a kérdésre is választ kellene találnom, a nyelvcsalád legnyugatibb tagjaiban miért nem találkozunk vele. Ennek magyarázatát én a genitivusrag megőrzésében vélem felfedezni, amely körülmény elégséges, de nem szükségszerű oka annak, hogy e szerkezet a legnyugatibb csoportban ismeretlen. A többi uráli nyelvben sem teljesen általános az izafet, az egyetlen kivétel a magyar, de éppen ez az az uráli nyelv, amely a legrövidebb ideig volt kapcsolatban török nyelvekkel. Akár uráli alapnyelvi eredetű az izafet, akár az egyes nyelvcsoporthoz vagy nyelvek életében jelent meg, merő véletlennek mégsem merném minősíteni, hogy éppen ezekben a nyelvekben ismeretes, mégpedig azért nem, mert az intenzív törökségi kapcsolatok stimulálóan hathattak vagy az eredeti izafetszerkezet megőrzésére, vagy a belső szükségszerűség által kiváltott fejlődési tendencia megerősödésére. Tehát nem utasítom el az uráli–törökségi kapcsolatok esetleges szerepét, de nem is látom döntőnek. Én inkább arra hajlok, hogy az uráli nyelvek izafetszerkezete belső változások eredménye, sőt talán alapnyelvi kori lehet, nem pedig idegen minta átvétele.

5. Összegzés

5.1. Az uráli „Nom-Dat + Nom-PxSg3” és „Pron-Dat + Nom-Px” habitív szerkezetek történeti hátterének, eredetkérdésének vizsgálata során több alkalommal is felmerült, hogy esetleg a szomszédos indogermán nyelvek játszottak ebben szerepet, miként az ellentétes irányú hatás lehetősége is szóba került (l. **1.4.**). Úgy tűnik azonban, hogy a 'habere' ige csak viszonylag későn jelent meg mind az indogermán, mind az uráli nyelvekben, s eredetileg 'esse' igés szerkezeteket alkalmaztak, ezért a két nyelvcsalád e szerkezeteit egymástól függetlennek kell tartanunk.

5.2. Az előzőekben többször is volt szó arról, hogy az uráli nyelvekben – a magyar kivételével – a birtokos szerkezetben nem kötelező a birtokszón a birtokos megjelölése birtokos személyjellel, ha ez megtörténik, akkor annak topikalizáló funkciója van; az izafetszerkezetet alternatíván alkalmazó uráli nyelvek közül a következőkről mondták ki ezt expressis verbis: a mordvinról Keresztes (1990, 75.), a votjákról Vahrušev (1970, 85.), a zürjénről Serebrennikov (1955, 12–13.), az osztjákról Nikolaeva (1999, 367.), a vogulról Rombandeeva (1973, 64.), a szamojédokról Kim (1990, 101.). Mivel a magyarban kötelező a birtokos személyjel kitétele, mondhatni, következetesebb a török nyelveknél a birtokos illetően való jelölésében, vagyis a magyar az ideális izafetes nyelv. Az is az uráli nyelvek spontán fejleménye mellett szól, hogy nem mindegyikük él vagy ezer éve török nyelvek szoros szomszédságában (a magyar esetében ez különben is történelmi távlatból tekintve csak villanásnyi epizód volt). Ebből a szempontból az is figyelmet érdemel, hogy olyan európai indogermán nyelvekben is találkozunk izafetnek minősíthető szerkezettel, amelyeknek nem voltak török kapcsolataik; ilyenek a germán nyelvek és az olasz. Az uráli nyelvek nagy részének vannak ugyan törökségi szomszédai, de azoknak az izafet megőrzésében vagy kialakulásában legfeljebb impulzusadó mellékszerepük lehetett. A finnségiben és a lappban nem őrződött meg (vagy nem következett be) az ily módon való topikalizálás, bár kétségtelenül megőrződhetett (bekövetkezhetett) volna, ehelyett – legalábbis a finnben – a genitivusragos birtokos rendszerint nagyobb nyomatékokat kap.

Bibliográfia

Ágel Vilmos (1993): Dem Jubilar seine Festschrift: Ein typologisches Kuckucksei in der deutschen Substantivgruppe. In *Im Zeichen der ungeteilten Philologie. Festschrift für*

- Professor Dr. sc. Karl Mollay zum 80. Geburtsag.* Hrsg.: Bassola Péter–Hessky Regina–Tarnói László. Budapesti Beiträge zur Germanistik. Schriftenreihe des Germanistischen Instituts der Loránd-Eötvös-Universität 24., Budapest, 1–18.
- Alhoniemi, Alho (1975): Eräistä suomen kielen paikallissijojen keskeisistä käyttötavoista. *Sananjalka*, 17, 5–24.
- Alhoniemi, Alho (1993): *Grammatik des Tscheremissischen (Mari). Mit Texten und Glossar.* Hamburg
- Anderson, Stephen R. (1978): On the Development of Morphology from Syntax. In *Historical Morphology. Trends in Linguistics.* Ed. Fisiak, Jacek. Studies and Monographs 17. The Hague–Paris–New York, 51–69.
- Angere, Johannes (1956): *Die uralo-jukagirische Frage. Ein Beitrag zum Problem der sprachlichen Urverwandtschaft.* Stockholm
- Bartens, Raija (1996): Die positive und negative Existentiale in den finnisch-ugrischen Sprachen. *Ural-Altäische Jahrbücher*, Neue Folge, 14, 58–97.
- Bartens, Raija (1999): Mordvalaiskielten rakenne ja kehitys. *Mémoires de la Société Finno-ougrienne*, 232.
- Bartens, Raija (2000): Permiläisten kielten rakenne ja kehitys. *Mémoires de la Société Finno-ougrienne*, 238.
- Beke Ödön (1911): *Cseremisz nyelvtan.* Finnugor Füzetek 16., Budapest
- Beke, Ödön (1914–1915): Türkische Einflüsse in der Syntax finnisch-ugrischer Sprachen. *Keleti Szemle*, 15, 1–77.
- Beke Ödön (1925): A mondatrészek fejlődése. *Magyar Nyelvőr*, 54, 108–112.
- Beke Ödön (1959): A manysi birtokos dativus. *Nyelvtudományi Közlemények*, 61, 86–89.
- Beke Ödön (1998): *Mari nyelvjárási szótár (Tscheremissisches Dialektwörterbuch).* IV. Bibliotheca Ceremissica, Tomus IV/4., Szombathely
- Benkő, Loránd (1979): Über die Bezeichnung des ungarischen Possessivattributs. In *Festschrift für Wolfgang Schlachter zum 70. Geburtstag.* Hrsg.: Gläser, Ch.–Pusztay J. Veröffentlichungen der Societas Uralo-Altaica, Band 12., Wiesbaden, 57–64.
- Benkő Loránd (1988): A magyar birtokos jelző szerkezet jelölésének történetéből. *Magyar Nyelv*, 84, 24–31.
- Benveniste, Émile (1960): „Être” et „avoir” dans leurs fonctions linguistiques. *Bulletin de la Société Linguistique de Paris*, 55, 113–134.
- Berczki Gábor (1983a): A Volga–Káma-vidék nyelveinek areális kapcsolatai. In *Areális nyelvészeti tanulmányok.* Szerk.: Balázs János. Budapest, 207–236.
- Berczki Gábor (1983b): A török nyelvek hatása a magyarra. *Mémoires de la Société Finno-ougrienne*, 185, 59–72.
- Berczki, Gábor (1984): Die Beziehungen zwischen den finnougriischen und türkischen Sprachen im Wolga-Kama-Gebiet. *Nyelvtudományi Közlemények*, 86, 307–314.
- Berczki, Gábor (1988): Geschichte der wolgafinnischen Sprachen. In *The Uralic Languages. Description, History and Foreign Influences. Handbuch der Orientalistik.* Ed.: Sinor, Denis. Leiden–New York–København–Köln, 314–350.
- Berczki, Gábor (1992): Türkische Züge in der Struktur des Syrjänischen und ihr Ursprung. In *Festschrift für Károly Rédei zum 60. Geburtstag – Emlékkönyv Rédei Károly 60. születésnapjára.* Hrsg.: Deréky, Pál–Riese, Timothy–Sz. Bakró-Nagy, Marianne–Hajdú, Péter. Wien–Budapest, 71–76.
- Berczki, Gábor (1993): The Character and the Scale of Turkic Influence on the Structure of Finno-Ugric Languages. In *Comparative-Historical Linguistics: Indo-European and Finno-Ugric.* Eds.: Brogyanyi, Bela–Lipp, Reiner. Current Issues in Linguistic Theory, 97., Amsterdam–Philadelphia, 509–519.

- Birnbaum, H. [Бирнбаум, Х.] (1997): Еще раз о завоевании Северо-Восточной Европы славянами и о вопросе финно-угорского субстрата. In *Балто-славянские исследования 1998–1996. Сборник научных трудов. К шестидесятилетию Владимира Антоновича Дыбо – коллеги, друзья, ученики*. Szerk.: Sudnik, T. M.–Helimskij, E. A. [Судник, Т. М.–Хелимский, Е. А. (отв. ред.)], Москва, 23–29.
- Bubrih, D. V. [Бубрых, Д. В.] (1949): *Грамматика литературного коми языка*. Ленинград
- Bubrih, D. V. [Бубрых, Д. В.] (1953): *Историческая грамматика эрзянского языка*. Саранск
- Budenz József (1877): Moksa- és erza-mordvin nyelvtan. *Nyelvtudományi Közlemények*, 13, 1–133.
- Castrén, M. Alexander (1855/1974): *Wörterverzeichnisse aus den samojedischen Sprachen. Samojedisch-deutsch, deutsch-samojedisch*. St. Petersburg–Kopenhagen
- Castrén, M. A.–Lehtisalo, T. (1940): *Samojedische Volksdichtung*. Gesammelt von M. A. C., herausgegeben von T. L.. Mémoires de la Société Finno-ougrienne 83.
- Castrén, M. A.–Lehtisalo, T. (1960): *Samojedische Sprachmaterialien*. Gesammelt von M. A. C. und T. L., herausgegeben von T. L. Mémoires de la Société Finno-ougrienne 122.
- Comrie, Bernard (1981): *The Languages of the Soviet Union*. Cambridge–London–New York–New Rochelle–Melbourne–Sydney
- Суганкин, Д. В. [Цыганкин, Д. В.] (1978): Грамматические категории имени существительного в диалектах эрзя-мордовского языка (определенности-неопределенности и притяжательности). Саранск
- DEWOS = Steinitz, 1966–1993.
- Donner, Kai–Joki, Aulis, J. (1944): *Kamassisches Wörterbuch nebst Sprachproben und der Hauptzügen der Grammatik*. Lexica Societatis Fenno-Ugricae VIII., Helsinki
- Erdélyi, István (1969): *Selkupisches Wörterverzeichnis. Tas-Dialekt*. Budapest
- Erdődi József–Sz. Kispál Magdolna (1973): *Nyelvünk finnugor (uráli) alak- és mondattani sajátosságai*. Finnugor Jegyzetek XX., Budapest
- Fogarasi Miklós (1991): Történeti és tipológiai párhuzamok a magyar és az olasz nyelvben. In *Tanulmányok a magyar nyelvtudomány történetének témaköréből*. Szerk.: Kiss Jenő–Szűts László. Budapest, 175–180.
- Fokos Dávid (1939): Finnugor-török mondattani egyezések. *Magyar Nyelvőr*, 68, 13–19.
- Fokos Dávid (1957): Etimológiai, jelentéstani és szintaktikai adalékok. *Nyelvtudományi Közlemények*, 59, 173–178.
- Fokos Dávid (1960): Etimológiai, jelentéstani és szintaktikai adalékok. *Nyelvtudományi Közlemények*, 62, 101–111.
- Fokos Dávid (1961): Uráli és altaji összehasonlító szintaktikai tanulmányok. *Nyelvtudományi Közlemények*, 63, 63–81.
- Fokos-Fuchs, D. R.: (1962): *Rolle der Syntax in der Frage nach Sprachverwandtschaft mit besonderer Rücksicht auf das Problem der ural-altäischen Sprachverwandtschaft*. Ural-Altäische Bibliothek 11., Wiesbaden
- Fokos-Fuchs, David Rafael (1967): Eine „sonderbare Genitivendung“ im Ostjakischen. *Ural-Altäische Jahrbücher*, 39, 1–4.
- von Gabain, Annemarie (1950): *Alttürkische Grammatik*. Leipzig. – Idézve Rocchi, 2003 alapján.
- Gamkrelidze, T. V.–Ivanov, V. V. [Гамкрелидзе, Т. В.–Иванов, В. В.] (1984): Индоевропейский язык и индоевропейцы. Реконструкция и историкотипологический анализ праязыка и протокультуры. Тбилиси
- Giusti, Giuliana (s. a.): Possessivi. In *Grammatica dell'italiano antico*. (a cura di) Salvi, Giampaolo–Renzi, Lorenzo.

- Givón, Talmy (1976): Topic, Pronoun and Grammatical Agreement. In *Subject and Topic*. Ed.: Li, Charles N. New York–San Francisco–London, 149–188.
- Hajdú Péter (1981): *Az uráli nyelvészet alapkérdései*. Budapest
- Hajdú Péter (1987): Die uralischen Sprachen. In Hajdú Péter–Domokos Péter: *Die uralischen Sprachen und Literaturen*. Budapest–Hamburg, 21–450.
- Hasselbrink, Gustav (1985): *Südlappisches Wörterbuch. Grammatik und Wörterbuch*. Schriften des Instituts für Dialektforschung und Volkskunde in Uppsala. Ser. C:4. Band III. AB Lundequistska Bokhandeln, Uppsala
- Havers, Wilhelm (1911): *Untersuchungen zur Kasussyntax der indogermanischen Sprachen*. Untersuchungen zur indogermanischen Sprach- und Kulturwissenschaft 3. Straßburg
- Helimskij, E. A. [Хелимский, Е. А.] (1994): Указатель слов к текстам камланий. In *Таймырский этнолингвистический сборник*. Выпуск первый. Матералы по нганасанскому шаманству и языку. Szerk.: Helimskij, E. A. [Хелимский, Е. А. (ред.)]. Российский государственный гуманитарный университет, Москва, 107–146.
- von Heusinger, Klaus (1996): *Turkish relative Participles. A Reanalysis in Categorical Grammar*. Arbeitspapier 78. Fachgruppe Sprachwissenschaft, Universität Konstanz, Konstanz. <http://ling.uni-konstanz.de/pages/publ/PDF/ap078.pdf>
- Hittrich Ödön–Kliment Jenő (é. n.): *Latin nyelvtan gimnázium és leánygimnázium számára*. Budapest
- Honti László (1978): Tromagani osztják szövegek. *Nyelvtudományi Közlemények*, 80, 127–139.
- Honti László (1982): Vaszjugáni osztják szövegek. *Nyelvtudományi Közlemények*, 84, Budapest, 121–164.
- Honti László (1984): *Chrestomathia Ostiacica*. Budapest.
- Honti László (1992): Morphologische Merkmale des nominalen Prädikats in einigen uralischen Sprachen. *Linguistica Uralica*, 28, 262–271.
- Honti László (1993): A névszói állítmány alaktana az osztjákban. In *Hajdú Péter 70 éves*. Sz. Szerk.: Bakró-Nagy Marianne–Szj Enikő. Budapest, 135–142.
- Huumo, Tuomas (1995): Paikallissijan kieliopillistuminen datiivi-genitiivin funktioon: uralilaisen *n*-sijan ja itämerensuomalaisen adessiivin kehityksen vertailua. *Sananjalka*, 37, 55–79.
- Inaba, Nobofumi (1996): *Omistusrakenteen muodosta ja merkityksestä suomessa ja volgalaiskielissä*. XXIII Kielitieteen päivät, Helsinki 24. 5. 1996., Helsinki, Manuscript
- Itkonen, Erkki (1966): *Kieli ja sen tutkimus*. Universitas 4., Helsinki
- Jarceva, V. N. (Hrsg.) [Ярцева, В. Н. (отв. ред.)] (1990): *Лингвистический энциклопедический словарь*. Москва
- Joki, Aulis J. (1971): Über das Element *n* in der samojedischen Deklination. *Finnisch-ugrische Forschungen*, 39, 1–17.
- Kálmán Béla (1976): *Chrestomathia Vogulica*. Budapest
- Kangasmaa-Minn, Eeva (1966): Adverbiaalisesta genitiivistä. *Sananjalka*, 8, 39–63.
- Kangasmaa-Minn, Eeva (1969): *The Syntactical Distribution of the Cheremis Genitive*. II. Mémoires de la Société Finno-ougrienne 146.
- Kangasmaa-Minn, Eeva (1972): Genitiivin funktioista. *Sananjalka*, 14, 27–35.
- Kangasmaa-Minn, Eeva (1971), Verbaalilauseen perusrakenteesta. *Virittäjä* 1971: 255–262.
- Kangasmaa-Minn, Eeva (1973): Genitiv und Lativ, Adjektiv und Plural. *Finnisch-ugrische Forschungen*, 40, 74–87.
- Kangasmaa-Minn, Eeva (1984): On the Possessive Constructions in Finno-Ugric. *Nyelvtudományi Közlemények*, 86, 118–123.
- Kangasmaa-Minn, Eeva (1993): Suomalais-ugrilaiset omistussuhteet. In Saarinen et al. 1993, 46–54.

- Kangasmaa-Minn, Eeva (1999): *Mitä tulikaan sanotuksi. Omakohtaisia kielitieteellisiä oivalluksia*. Turun yliopiston suomalaisen ja yleisen kielitieteen laitoksen julkaisuja 61. Turku
- Kannisto, Artturi–Liimola, Matti (1956): *Wogulische Volksdichtung gesammelt und übersetzt von A. K. bearbeitet und herausgegeben von M. L.* III. Band. Märchen. Mémoires de la Société Finno-ougrienne 111. Helsinki = WV
- Karjalainen, K. F.–Vértes E. (1964): *Grammatikalische Aufzeichnungen aus ostjakischen Mundarten*. Mémoires de la Société Finno-ougrienne 128. Helsinki
- Keresztes László (1990): *Chrestomathia Morduinica*. Budapest
- Kettunen, Lauri (1938): *Livisches Wörterbuch mit grammatikalischer Einleitung*. Lexica Societatis Fenno-Ugricae V., Helsinki
- Kim, A. A. [Ким, А. А.] (1981): Навео-конструкций в селькупском языке. In *Языки и топонимия*. Szerk.: Denning, R. F.–Morev, Ju. A. [Деннинг, Р. Ф.–Морев, Ю. А. (отв. ред.)]. Томск, 90–94.
- Kim, A. A. [Ким, А. А.] (1990): Выражение посессивности в самодийских языках. In *Материалы VI международного конгресса финно-угроведов*. Том 2. Szerk.: Fedjuneva, G. V. [Федюнева, Г. В. (отв. ред.)], Москва, 100–102.
- Kiparsky, Valentin (1969): *Gibt es ein finnougrieches Substrat im Slavischen?* Suomalaisen Tiedeakateman toimituksia. Sarja B, nide 153/4. Helsinki. 3–27.
- Kolpakova, N. N. [Колпакова, Н. Н.] (1997): Некоторые особенности выражения посессивных отношений в угорских языках. In *Вопросы финно-угорской филологии*. Выпуск 6. Szerk.: Dubrovina, Z. M. [Дубровина, З. М. (отв. ред.)]. Санкт-Петербург, 51–61.
- Korhonen, Mikko (1991): Remarks on the structure and history of the Uralic case system. *Journal de la Société Finno-ougrienne*, 83, 163–180.
- Kulonen, Ulla-Maija (1989): *The Passive in Ob-Ugrian*. Mémoires de la Société Finno-ougrienne 203.
- Künnap, Ago (1971): *System und Ursprung der kamassischen Flexionssuffixe. I. Numeruszeichen und Nominalflexion*. Mémoires de la Société Finno-ougrienne 147.
- Laanest, Arvo (1982): Einführung in die ostseefinnischen Sprachen. Hamburg
- Lakó György (1991): *A magyar mondatszerkezet finnugor sajátágai*. Az Uralisztikai Tanszék Kiadványai. 2. Pécs
- Lass, Roger (1997): *Historical linguistics and language change*. Cambridge Studies in Linguistics 81. Cambridge
- Lehtisalo, T. (1956): *Juraksamojedisches Wörterbuch*. Lexica Societatis Fenno-Ugricae XIII. Helsinki
- Leskinen, Juha (1991): Historiallisen lauseopin ongelmia instruktiivaineiston valossa. *Virittäjä*, 1991, 25–32.
- Liimola, Matti (1944): Zu den wogulischen Personalpronomina. *Finnisch-ugrische Forschungen*, 28, 20–56.
- Lyskova, N. A. [Лискова, Н. А.] (1986): Именное сказуемое в обско-угорском предложении (на материале северных диалектов хантыйского и мансийского языков). *Советское финно-угроведение*, 22, 128–137.
- Lytkin, V. I. (szerk.) [Лыткин, В. И. (отв. ред.)] (1955): *Современный коми язык. Учебник для высших учебных заведений. Фонетика, лексика, морфология*. Сыктывкар
- Lytkin, V. I. (szerk.) [Лыткин, В. И. (ред.)] (1962): *Коми-пермяцкий язык. Учебник для высших учебных заведений. I*. Кудымкар
- Lytkin, V. I.–Majtinskaja, K. E. (szerk.) [Лыткин, В. И.–Майтиская, К. Е. (ред.)] (1966): *Финно-угорские и самодийские языки*. Языки народов СССР III. Москва
- MdWb = Paasonen, 1996.

- Menges, Karl H. (1968): *The Turkic Languages and Peoples. Introduction to Turkic Studies.* Ural-Altäische Bibliothek 15. Wiesbaden
- Miklosich, Franz (1868–1874): *Vergleichende Syntax der slavischen Sprachen.* Wien
- Mikola Tibor (1995): *Morphologisches Wörterbuch des Enzischen.* Studia Uralo-Altaica 36. Szeged
- Misteli, Franz (1893): *Charakteristik der hauptsächlichsten Typen des Sprachbaues.* Berlin – Idézve Suhonen, 1993 alapján.
- MK = Munkácsi–Kálmán, 1986.
- Munkácsi Bernát (1896): *Vogul népköltési gyűjtemény.* IV. kötet. Budapest = VNGy
- Munkácsi Bernát–Kálmán Béla (1986): *Wogulisches Wörterbuch.* Budapest = MK
- Nagy Ferenc–Kováts Gyula–Péter Gyula (2001): *Latin nyelvtan a középiskolák számára.* Budapest
- Nikolaeva, Irina (1999): Object agreement, grammatical relations, and information structure. *Studies in Language*, 23, 331–376.
- Nikolaeva, Irina (2002): The Hungarian external possessor in a European perspective. In *Finno-Ugrians and Indo-Europeans: Linguistic and Literary Contacts.* Studia Fenno-Ugrica Groningana 2. Eds.: Blokland, Rogier–Hasselblatt, Cornelius. Maastricht, 272–285.
- Nītiņa, Daina (1998): *Könyv a lett nyelvről.* Folia Baltica 1. Szombathely
- Paasonen, H. (1996): *Mordwinisches Wörterbuch. IV (S–Ž).* Lexica Societatis Fenno-Ugricae XXII/4. Helsinki = MdWb
- Posti, Lauri (1937): Eräs itämerensuomalainen genetiivimuodostus. *Virittäjä*, 1937, 282–293.
- Prokof'eva, E. D. [Прокофьева, Е. Д.] (1966): Селькупский язык. In: Финно-угорские и самодийские языки. Языки народов СССР III. Szerk.: Lytkin, V. I.–Majtinskaja, K. E. (szerk.) [Лыткин, В. И.–Майтинская, К. Е. (ред.)]. Москва, 396–415.
- Pusztay János (2003): A mari nyelv mezei-keleti irodalmi változatának rövid nyelvtana. In Kuznecova, Margarita (2003): *Mari–magyar szótár.* Szombathely, 261–272.
- Ravila, Paavo (1965): Sentence structure. In: Collinder, Björn (1965): *An Introduction to the Uralic Languages.* Berkeley–Los Angeles, 61–64.
- Rédei Károly (1962): *Die Postpositionen im Syrjänischen unter Berücksichtigung des Wotjakischen.* Budapest
- Rédei Károly (1978): *Chrestomathia Syrjaenica.* Budapest
- Rédei Károly [Hrsg.] (1988): *Uralisches Etymologisches Wörterbuch. Band I–II. Finnisch-permische und finnisch-wolgaische Schicht. Ugrische Schicht.* Budapest–Wiesbaden = UEW
- Renzi, Lorenzo–Andreose, Alvise (2003): *Manuale di linguistica e filologia romanza.* Bologna
- Riese, Timothy (1990): Nochmals zu *habeo* im Wogulischen. In Gedenkschrift für Irén N. Sebestyén (1890–1978). Hrsg.: Pusztay János. *Specimina Sibirica* 3, 175–180.
- Rocchi, Luciano (2003): Il sintagma possessivo marcato turco: conservazione o innovazione? *Incontri Linguistici*, 26, 191–202.
- Rombandeeva, E. I. [Ромбандеева, Е. И.] (1973): *Mansijskij (vogulöskij) äzyk.* Москва
- Royen, Gerlach (1929): *Die nominalen Klassifikations-Systeme in den Sprachen der Erde. Historisch-kritische Studie, mit besonderer Berücksichtigung des Indogermanischen. Anthropos.* Linguistische Bibliothek. Internationale Sammlung linguistischer Monographien. Band IV. Wien
- Saarinen, Sirkka–Luutonen, Jorma–Herrala, Eeva (toim.) (1993): *Systeemi ja poikkeama. Juhlakirja Alho Alhoniemen 60-vuotispäiväksi 14. 5. 1993.* Turun Yliopiston Suomalaisen ja Yleisen kielitieteen laitoksen julkaisuja 42. Turku
- Sammallahti, Pekka (1998): *The Saami Languages. An Introduction.* Kárášjohka
- Sandfeld, Kr. (1930): *Linguistique balkanique. Problèmes et résultats.* Paris

- Schmidt Éva (1988): Az északi osztják birtokos névmásokról. In *Bereczki Emlékkönyv (Bereczki Gábor 60. születésnapjára)*. Szek.: Domokos Péter–Pusztay János. Uralisztikai tanulmányok 2. Budapest, 319–324.
- N. Sebestyén Irén (1957): Die possessiven Fügungen im Samojedischen und das Problem des uralischen Genitivs (I.). *Acta Linguistica Academiae Scientiarum Hungaricae*, 7, 41–71.
- Sel'kov, N. N. [Сельков, Н. Н.] (1967): Современный коми язык. Часть вторая. Синтаксис. Сыктывкар
- Serebrennikov, V. A. [Серебренников, В. А.] (1955): О взаимодействии языков (проблема субстрата). *Вопросы языкознания*, 1955/1, 7–25.
- Serebrennikov, V. A. [Серебренников, В. А.] (1963): *Историческая морфология пермский языков*. Москва
- Serebrennikov, V. A. [Серебренников, В. А.] (1967): *Историческая морфология мордовских языков*. Москва
- Simonyi Zsigmond (1914): *A jelzők mondattana*. Nyelvtörténeti tanulmány. Budapest
- Steinitz, Wolfgang (Hrsg.) (1966–1993): *Dialektologisches und etymologisches Wörterbuch der ostjakischen Sprache*. Berlin = DEWOS
- Steinitz, Wolfgang (1980): Хантыйский (остяцкий) язык. In Steinitz, Wolfgang: *Beiträge zur Sprachwissenschaft und Ethnographie. Ostjakologische Arbeiten*. Band IV. Budapest–Berlin–Den Haag, 5–62.
- Stolz, Thomas (1991): *Sprachbund im Baltikum? Estnisch und Lettisch im Zentrum einer sprachlichen Konvergenzlandschaft*. Bochum
- Suhonen, Seppo (1993): Vepsäläis-venäläisiä lauserakenteita. In Saarinen et al. 1993, 158–174.
- Tauli, Valter (1966): *Structural Tendencies in Uralic Languages*. Uralic and Altaic Series 17. London–The Hague–Paris
- Tereščenko, N. M. [Терещенко, Н. М.] (1956): *Материалы и исследования по языку ненцев*. Москва–Ленинград
- Tereščenko, N. M. [Терещенко, Н. М.] (1962): О выражении посессивных тношений в самодийских языках. In *Вопросы финно-угорского языкознания. К 70-летию со дня рождения... Д. В. Бубриха*. Szerk.: Lytkin, V. I. et al. [Луткин, В. И. и др. (ред.)]. Москва–Ленинград, 81–93.
- Tereščenko, N. M. [Терещенко, Н. М.] (1965): *Ненецко-русский словарь*. Москва
- Tereščenko, N. M. [Терещенко, Н. М.] (1966): Нганасанский язык. In Lytkin–Majtinskaja, 1966, 416–437.
- Tereščenko, N. M. [Терещенко, Н. М.] (1967): К развитию атрибутивных отношений в самодийских языках. In *Вопросы финно-угроведения. Выпуск 4*. Szerk.: Alatyrev, V. I. et al. [Алатырев, В. И. и др. (ред.)]. Ижевск, 234–242.
- Tereščenko, N. M. [Терещенко, Н. М.] (1979): Нганасанский язык. Ленинград
- Tompa József (szerk.) (1961): *A mai magyar nyelv rendszere. Leíró nyelvtan. I. kötet. Bevezetés, hangtan, szótan*. Budapest
- UEW = Rédei, 1988.
- Vahrušev, V. M. [Вахрушев, В. М.] (1970): Изафетные конструкции в удмуртском языке. In *Записки. Выпуск 21. Филология*. Szerk.: Zaharov, V. N. [Захаров, В. Н. (ред.)]. Ижевск, 78–106.
- Veenker, Wolfgang (1967): *Die Frage des finnougriischen Substrats in der russischen Sprache*. Uralic and Altaic Series. Volume 82. Bloomington–The Hague
- VNGy = Mukácsi, 1896.
- Wagner-Nagy Beáta (szerk.) (2002): *Chrestomathia Nganasanica*. Studia Uralo-Altaica, Supplementum 10. Szeged–Budapest

Winkler, Eberhard (2003): Az uráli nyelvek habeo-szerkezetének történetéhez. *Folia Uralica Debreceniensia*, 10, 195–207.

Wintschalek, Walter (1993): *Die Areallinguistik am Beispiel syntaktischer Übereinstimmungen im Wolga-Kama-Areal*. *Studia Uralica* 7. Wiesbaden

WV = Kannisto–Liimola, 1956.